

मराठेकालीन समाजदर्शन

अनुक्रमणिका

(परिच्छेदाचे मथळे जाड ठशांत छापले आहेत.)

१. इतिहासकालीन सत्ताचतुष्टय १-३

इतिहास-संज्ञेचा अर्थ-१; दिवाणसत्ता, गौतसत्ता, ज्ञातिसत्ता (धर्मसत्ता), व्यापारी सत्ता-२, ३; चार सत्तांचें सहकार्य-३; चारी सत्तांचा इतिहास वेगळा व भूगोलहि वेगळा-३; साधनें शिवकालापुरतींच-३.

२. शिवकालीन पाटिलकी घतन ४-१५

पाटलाचें महत्त्व-४; पाटिलकीचा उगम-४; पाटील संज्ञा-५; मोकदम, मेहतर-५; इनाम पासोडी-६; पाटील गांवचा राजा-६; पाटील शब्दांतील इतर भेद-७; जात पाटील-७; सरपाटील-८; पाटलाचें काम-८; पांढरीची वसाहत, काळीची लावणी संचणी-९; हकलाजिमा अनामत करणें-९; पाटलाचें उत्पन्न-९; कामथपासोडी-१०; वतनासाठीं नजर-१०; पाटिलकीचीं भांडणें-११; भांडण सांगणारे कागद अधिक महत्त्वाचे-११; मानपानाचीं भांडणें-११-१२; पाटलाचे कायदे-१२; मान व मिळकत-१२-१३; अवलाद-अफलाद-१२ टीप; पाटलाचा नांवनांगर-१४; शिक्का-१४; पाटलास पालणूक-१४; देशमूख, पाटील, बलुते यांच्या निशाण्या व कुलकर्णी देशपांडे यांच्या सह्या-१४; दिवाणमान्यता व देशमूख देशपांडे यांची मान्यता-१४; हरकी सेरणी-१५.

३. गांवकीतील कायदे (सण, जत्रा, लग्न, कचेरी इत्यादि) १६-३२

महिनावार-चैत्रमास-१६-१७; वैशाख-१७; (ज्येष्ठ-२३); आषाढ-१७; श्रावण-१८; भाद्रपद-१८; आश्विन-१९; कार्तिक-२०; मार्गशीर्ष-२१; पौष-२१; माघ-फाल्गुन-२२; ज्येष्ठ-२३; गुराळ-२४; नांगर नवा-२६; सेताचे पेरे-२६; सेत काढणी-२६; लग्नसंबंधी कायदे-२६; माणसांचे कफन-२९; पाट (गंधर्व लग्न)-२९; न्हावी-३०; गोंधळ-३०; जरीमरीची जत्रा-३१; शिकार-३१; दरवेसी-३१; जत्रा-३२; लग्नाची वरात मिरवणें-३२.

४. पाटिलकी-घतन विक्री व छत्रपतीचे अधिकार

३३

५. चौगुला

३४-५०

अगोदरचे निर्देश-३४; 'गांवगाड्यां'तील चुकीचीं विधानें-३४; 'गांव-गाड्यां'तील विसंगत लिहिणें-३५; पाटलाहून श्रेष्ठ-३६; दोन व्युत्पत्ति-३७; कागद पत्रांतील उल्लेख-३८; महिकावतीच्या बखरींतील उल्लेख-३९; प्रत्यक्ष कागद पत्रांतील 'चौगुला'-४०; चौगुल्याची साक्ष-४१; पाटिलकीपेक्षां चौगुलकी श्रेष्ठ-४२; चौगुला आणि चौधरी एकच?-४३; शेतशिवाराकडील वतनी गांव अधिकारी-४५; चौगुल्याची निशाणी-४५; गांवासाठीं लेखन-४७; चौगुल्याचें उत्पन्न-४७; चौगुला म्हणजे जातींतील प्रमुख-४८; वाङ्मयांतील उल्लेख-४९; चौगुला आणि त्याचे निर्देश-५०.

६. देशमुखी वतन

५१-६८

सर्वात श्रेष्ठ वतन-५१; व्युत्पत्ति आणि अर्थ-५१; नाडगौडा-५१; एक चुकीचा प्रतिशब्द (साहसाधिपति)-५२; देशमुखीचें महत्त्व-५३; देशमुख वतनदारांची प्रतिष्ठा-५४; देशमुख हे शाश्वत अधिकारी-५५; देशमुखांचा स्वतंत्र भूगोल-५६; वतनदारीचा आत्मगौरव-५७; देशमुखी वतनाचीं कामें-५८; देशमुख म्हणजे मांडलिक राजाच-६१; शिवाजी राजांचा विरोध देशमुखांना-६२; अधिकारदर्शक मुद्रा-६३; शिक्क्याचीं चार लक्षणे-६४; देशमुखीच्या शिक्क्याचा मोठा मान-६६; आणखी कांहीं प्रश्न-६८; देशमुखीची निर्मिति प्राचीन-६८.

७. सोलापूर येथील मंगळवार पेठेची वसाहत

६९-७२

८. सातारा-सदाशिव पेठेचें ढालेपणाचें वतन

७३-७४

९. थिटे यांचें वाई देशपांडे यांस निर्वादपत्र (महजराची

लेखनपद्धति) ७५-८७

कागदाचें वर्णन-७५; महजराची लेखन-पद्धति-७५; वृत्त लिहिण्याची पद्धति-७५; मोकळी जागा-७६; महजरांतील विशेष हस्त्याक्षरें-७६; देश-मुखांची नांवें देशपांडे लिहीत-७६; मुद्रेंत नांगर-७६; पाटील मंडळींचीं नांवें-७७; ब्राह्मण मंडळींचीं नांवें-७८; सभावृत्ताला अवधि-७८; वृत्तलेखनकालीं अनुपस्थिति-७८; महजर-७९ ते ८७.

१०. अकलकोट-जोशी धर्माधिकारी (निर्णयपत्र-पद्धति)

८८-९६

कागदाचें वर्णन-८८; जमिनीचें माप-८८; मुद्रेचें स्थान-८८; महत्त्वाचें निर्णयपत्र-८९; गांवजोशी व गांवउपाध्ये वेगळे-८९; गांवकरी व दिवाण

कारकून-८९; अकलकोट-९०; निर्णयपत्रांतील लेखन-पद्धति-९०; कारकून वा अमलदार-९०; सरगुरो व नायकवाडी-९१; अक्षरांचें वळण-९१; निर्णयपत्र-९२ ते ९६.

११. दोष व शुद्धि यांसंबंधी पत्रें १७-१०९

सामाजिक सत्तेचें स्वतंत्र अस्तित्व-९७; राजकीय वृत्ताचे कण-९८; दोषांचे प्रकार-९८; प्रायश्चित्तचौत्रा-९८.

१२. थोरल्या बाजीरावसाहेबांच्या कारकीर्दीतील गोताई ११०-११६

गोताई : तीन गोष्टी-११०; गोताईला मान्यता-११०; राजसत्तेचें साह्य-११०; पूर्वीचे उल्लेख-११०; गोत, देशक व राजसत्ता-१११; गोताईसंबंधी गोष्टी-१११; सुरगड-११२; प्रायश्चित्त-पट्टी-११२; शामल बाटवितो-११२-११३; गोतपतीचा तिथिनिश्चय-११३; शिक्क्याच्या हुकुमाची जरूरी-११४; गोताचे समत-११५; प्रायश्चित्त-विधीची यादी-११६.

१३. मराठा ज्ञातीविषयी नियम ११७-११८

मराठा व कुणबी यांत भेद-११७.

१४. लग्नाबद्दलचा निर्णय ११९-१२१

ब्रह्मसभा खटाव-११९-२०; कऱ्हाडची उत्तरालक्ष्मी-११९-२०; यथासांग विवाहाचीं अंगें-१२०-१२१.

१५. एका महार वीराचा पराक्रम १२२-१२४

छत्रपति संभाजीनंतर अव्यवस्था-१२२; सर्व जातींचें एकदिल-१२२; महारांची पाटिलकी गुरव बळकावतात-१२२; महारांस धारदिव्य-१२२-२४; वैराटगडचें धारदिव्य-१२२-१२३; सूर्याजी पिसाळाची सही-१२३; महार खरा क्षाला-१२४.

१६. महारांची लग्नसंस्काराबद्दलची तक्रार १२५-१२६

महारांमधील 'पंडित'-१२५; महारांचीं लग्ने वतनदार जोशी लावीत-१२५; लग्नास सरकारांतून चिठी कुणव्यांस देतात, महारांस नाही-१२६.

१७. श्रीकार १२७-१३०

व्यक्तीच्या नामनिर्देशासाठी 'कार' संकेत-१२७; श्री आणि अलीफ-१२८; दैवतोल्लेखन-१२८; दैवतोल्लेखनावरून कळणाऱ्या पांच गोष्टी-१२८; पटवर्धनांसंबंधी झालेली चूक-१२८-२९; राघोबादादांचे श्रीकार-१२९; थोरले माधवरावांच्या कारकीर्दीपुरती गणती-१२९-१३०; दैवतोल्लेखांसंबंधी कांही विचारार्ह मुद्दे-१३०.

१८. कबालेपत्र

१३१-१३५

कोतवालाची कामगिरी-१३१; कबालेपत्रानंतर भोगवटा-१३१; रस्त्याची रुंदी ३० फूट-१३१; कबालेपट्टी-१३१-१३२; शेल्याचा आकार-१३२; कबालेपत्र (इ. १८०१)-१३२; कबाल्याचा आकार रदकर्ज-१३५.

१९. घाटपांडेपण

१३६-१४४

घाटपांडे घराणें एखादेंच-१३६; वाङ्मयांतील पांडेपण-१३६; भावपांडेपण-१३६; जुन्नर देश घाटपांडेपण-१३७; घाट = डोंगरांतील वाट-१३७; घाटपाटील नाही-१३८; संबंध येणारे सहकारी अधिकारी-१३८; बिडवाई-१३८; पतकीचें वतन-१३९; मोढवी-१३९; पानसरे-१३९, चौकी आणि चौत्रा-१३९; नवलाख उंबरे-१४०; बाप देशपांडे पुत्र घाटपांडे-१४०; नवें देशपांडेपण?-१४१; व्यवस्थेंत पुन्हां बिघाड-१४२; घाटजकात आणि बाजारजकात-१४२; देसीपरदेसी-१४३; दुअमली जकात-१४३; मरुता करारांत सोडवणुकीचें कलम-१४३; सरकार व मरुतेदार यांचीं परस्परांवर बंधने-१४३-४४; व्यापारी लोकांची काळजी-१४४.

२०. मसाला

१४५-१५१

मसाला शब्दाचा अर्थ-१४५; कमीपणा आणणारा प्रकार-१४५; मानखंडना नाही असा प्रकार-१४६; केवळ टपालव्यवस्था-१४७; मसाल्याला नकार नाही-१४८; मसाला म्हणजे खंडणी-१४८; मसाल्याचा कांही तपशील-१४८; राजकीय बाब-१४९; मोहीम खर्च किंवा दरबार खर्च-१४९; परत देण्याची पद्धति-१४९; आणखी कांही तपशील-१५०; कर्ज वमुलीसाठीं मसाला-१५०; मसाला आकारण्याचा अधिकार-१५०; जासूद जोडी-१५०; रकमेची विभागणी-१५०-१५१.

२१. इतिहासकालांतील टपाल

१५२-१६०

प्रस्ताव-१५२; टपालाची आवश्यकता कोणाला-१५२; विवेचनाचा काल-१५२; टपालपद्धतीचें नांव-जासूद पद्धति, डक पद्धति-१५२; जासूदपद्धतींतील संज्ञा-१५३; जासूदांतील प्रकार-१५३; जासूद कार्ट्रॅक्टर-१५३; बारीदार जासूद-१५४; पत्रांचे प्रकार-१५४; खुला लखोटा-१५५; वरिष्ठकनिष्ठ प्रकार-१५५; थैली-१५५; खलिता, थैली, रुका, चिठी, खत, कागद, पत्र-१५६; तोंडजवानी-१५६; हरकारा-१५७; उत्तम, मध्यम, कनिष्ठ गुणांची प्रतवारी-१५६; हरकारे ब्राह्मण-१५७; जासूद-१५७; डक-१५७; जासूदावरील आपत्ति-१५८; जासूदाची वाटचाल व प्राप्ति-१५८; जासूदास इनाम-

१५०; नुकसानभरपाई-१५९; त्वरेसाठी वक्षीस-१६०; मजलींचा निर्देश-
१६०; मुवकाम-नोंददादी व नकाशे-१६०; 'साठे' उपनांवाचा अर्थ-१६०.

२२. सावकारी टपाल

१६१-१६६

गांवटपालाचें काम-१६१; टपाल कोणाचें?-१६१; सावकारी पेशाची प्रतिष्ठा-१६२; सावकारी टपालाची जरूरी-१६३; सावकारी बातमी-१६४; जामुदासबंधी खर्च-१६५; सावकारी बातम्यांचें संधान-१६५; लढाईबद्दल एक बातमी-१६५.

२३. थोरले माथवरावकालीन वकील

१६७-१७९

शक्तियुक्ति जयेंठायीं-१६७; वकील, डबीर, सुमंत-१६७; परांधादी वकील, स्वराष्ट्रवादी वकील-१६८; अभ्यासाचा काल-१६९; इतिहासकालीन स्वराष्ट्र व परराष्ट्र-१६९; परराज्यांतील संस्थाने-१७० टीप; स्वराज्यांतील संस्थाने-१७० टीप; संज्ञा व अर्थ-१७०; वकिलांचे प्रकार-१७१; वकिलांची नेमणूक-१७१; वकिलांचीं कामे-१७२; वकिलांवरील निर्बंध-१७३; वकिलाची प्राप्ति-१७३; वकिलाच्या बरोबरची मंडळी-१७४; वकिलांची यादी (परिशिष्ट)-१७५-१७९.

२४. इतिहासाची एक महत्त्वाची पद्धति - शकावली

१८०-२००

अभ्यासयुगाचें अंग शकावली-१८०; शकावली म्हणजे काय?-१८१; तपशील आणि कसोट्या-१८२; दोन प्रकार-१८३; एका प्रसंगाचें उदाहरण-१८४; स्वारींतील फडणिशी व राजधानींतील फडणिशी-१८५; राजमंडळाची फडणिशी-१८६; दिल्लीच्या वजीरीची फडणिशी-१८६; शकावलीचा विस्तार-१८७; शकावलीचा उपयोग-१८९; पत्र-लेखनाची पद्धति (लेखन-कल्पतह)-१८९; उभयपक्षां उल्लेखांचा समावेश-१९०; कालनिश्चितीचें उदाहरण-१९०; आणखी एक विशेष-१९१; नानांचें आत्मचरित्र-१९१; भेटचिठ्ठ्या-१९३; इतिहासकालांतील शकावली-१९३; जुन्यानव्यांतील फरक-१९४; नानांचा शिवकामोर्तब-१९५; शिवक्यांचे दोन प्रकार-१९७; नानांकडे दिल्लीच्या वजिराची फडणिशी होती-१९८; अभ्यास-युगासंबंधी दोन गोष्टी-१९९.

२५. सेनापती दाभाडे यांच्या दप्तरासंबंधी तीन मुद्दे

२०१-२०८

नार्णी-२०१; 'छत्रपति फल' व 'छत्रपति चक्र' -२०१; खंडेराव दाभाडे यांचें सेनापति पद-२०३; खंडेराव दाभाडे सेनाखासखेल-२०४; सेनापतिपद व सेनाखासखेली-२०५; मुद्रा-२०६; मुद्रेचा गौरव-२०७; पत्राचे विशिष्ट मायने-२०७.

२६. देवधार्मिक इतिहासाचें एक साधन २०९-२१९

महाराष्ट्राच्या इतिहासाचें वाढतें क्षेत्र-२०९; ग्रंथाचें स्वरूप-२०९; देव-
धार्मिक इतिहासाचें महत्त्व-२१०; देवता व त्यांचें कार्य-२१०; श्रीदेवी दैवता-
विश्रयीं--२११; देवतांच्या श्रेणी-२११; आर्यांचा देवधार्मिक इतिहास-२१२;
ग्रामदेवतेचा पूजाउत्सव-२१३; औत्सविक समावेशन-२१३; लोकसमजुतीचें
स्वरूप-२१४; व्रतें आणि नवस-२१५; राजकीय व व्यावहारिक निर्देश-२१५;
देवस्थानाचें संस्थान-२१६; भाषा व परिभाषा-२१६; उच्चार-वैशिष्ट्य-
२१८; ग्रंथकर्त्याचा गौरव-२१८.

२७. शिवकालीन व शिवोत्तरकालीन वतनें-जहागिरी २२०-२२९

कारणात्मक चर्चा-२२०; वतन, जहागिरी व इनाम-२२१; देशमुख-
संस्थेची मान्यता-२२२; छत्रपतींना देशमुखीचा लोभ-२२३; शिवाजी देश-
मुखांच्या विरुद्ध कां?-२२५; दोन कालांतील फरक-२२६; मराठे व
वतनें-२२८.

२८. इचलकरंजी संस्थानचें वैशिष्ट्य २३०-२४०

महाराष्ट्रेतिहासाचें युगपत्दर्शन-२३०; संस्थापकांची हकीगत-२३१;
नारोमहादेवाची कामगिरी-२३१; इचलकरंजी संस्थानचा प्रारंभ-२३३;
देशमुखी आणि सरदेशमुखी-२३५; देवी अहिल्याबाईचें स्त्रीधन-२३६;
घोरपड्यांचा जथा निर्माण करणारे नारो महादेव-२३६; दोघांचों एकत्रपणें
पाठविलेलीं पत्रें-२३८; पेशव्यांशीं सोयरीक-२३९; घोरपडे घरणें राज-
कारकीर्दी-२४०.

२९. ऐतिहासिक मूळपत्र व त्यावरील मुद्रा २४१-२४९.

शिवका उठविण्याच्या जागा-२४१; एका कागदाचें उदाहरण-२४३;
शिवक्याचे प्रकार-२४३; आंग्रेसखले घराण्याचें उदाहरण-२४४; नागपूरकर
भोसल्यांकडील उदाहरण-२४६; हस्ताक्षराची आवश्यकता-२४७; ताम्रपटां-
वरील मुद्रा-२४८.

३०. परिशिष्ट

श्री. शंकरराव जोशी यांचें ग्रंथलेखन

२५०